

UDC 930.2 Прицак Омелян

HISTORIOSOPHY AND ARCHEOGRAPHY OF OMELJAN PRITSAK*O. Mavrin*

DSc (History), Senior Fellow

M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian archeography and source studies, NAS of Ukraine

4, Triokhsviatytelska Str., Kyiv, 01001, Ukraine

mavrinol@ukr.net

Despite the fact that positivism as a methodological trend has been constantly changing, updating itself with leading scientific achievements, there must still be criteria that unite representatives of different generations within a single positivist approach. At the same time, positivism changed so much during the first half of the twentieth century that such a relationship is traced according to an association rather than to analogy. Uniting moments between the positivist historians of the early twentieth century and the positivist historians of the mid – second half of the twentieth century are not many, but they still are. And they are powerful enough to unite historians of different generations into a single thinking system. As for his historiosophical vision, Omeljan Pritsak, as a representative of the “documentary” school of V. Antonovych, M. Hrushevskiyi, I. Krypiakevych, is obviously a “positivist” in Ukrainian historical science. But under the influence of other methodologies, philological first of all, the importance of historical detail came to light. This happened, as O. Pritsak himself attests, under the influence of the philological views of G. Scheder. Through philology, O. Pritsak kept coming up with new methodologies that updated his conceptual approaches. First of all, it is about the importance for the philology of the details that are not of interest for the historian as well as the marginal features in the text, and the perception of the text itself as a monument of writing. The results of the transformations that took place on O. Pritsak’s worldview and professional approaches became obvious during his active work on the revival of archeography in Ukraine in the late 1980s, the times of Perestroika, Glasnost and the cultural renaissance. O. Pritsak was one of the active supporters of scientific cooperation with scientists of Ukraine, he initiated and supported the creation of the International Association of Ukrainian Studies (UIA), also headed the Archeographic Commission in the UIA. O. Pritsak’s understanding of the archeography’s role in the development of Ukrainian humanities led to his direct involvement in the revival of this science in Ukraine in the late 1980s – early 1990s. O. Pritsak had high expectations of cooperation with Ukrainian colleagues in publishing Ukraine’s written monuments. It is obvious that there is a cause and effect link between the historiosophy of O. Pritsak, his evolution within the positivist methodology, under the influence of the latest achievements of philology and other disciplines, and the idea of the subject and methods of archeography.

Keywords: archeography, humanities, historiosophy, methodology, monuments, positivism, philology

ІСТОРІОСОФІЯ ТА АРХЕОГРАФІЯ ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА*O. O. Маєрін*

Незважаючи на те що позитивізм як методологічна течія весь час змінювався, оновлюючись провідними науковими досягненнями, все ж мають бути критерії, які об’єднують представників різних поколінь у рамках єдиного позитивістського підходу. Причому позитивізм настільки значно мінявся протягом першої половини ХХ ст., що часто такий зв’язок простежується швидше за асоціацією, ніж за

© 2019 O. Mavrin; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

аналогією. Об'єднавчих моментів між істориками-позитивістами початку ХХ ст. й істориками-позитивістами середини – другої половини ХХ ст. небагато, але вони все ж є. І вони досить вагомі, щоб на їхній підставі об'єднувати істориків різних поколінь у єдину мислительну систему. Омелян Пріцак, як представник “документальної” школи В. Антоновича, М. Грушевського, І. Крип'якевича, очевидно, є “позитивістом” в українській історичній науці.

У “Вступі” до “Історіософії Михайла Грушевського” вчений наголошує: “Світогляд історика – це його візія минулого, до якої він доходить, конфронтуючі своє філософське розуміння історичного процесу (яке він вибрав із історичного доробку філософської науки) із історичними фактами, взятими із аналізу джерельних даних” [Пріцак 1991, 5]. Щодо методу дослідження, то Омелян Йосипович підкреслює, що “Кожен великий історик є еkleктик, тобто вибирає для кожної часткової сфери дослідження методи пізнання, які для тої цілі найкраще надаються. Але він, звичайно, намагається зберегти монізм у загальному синтезі” [Пріцак 1991, 5].

Тут постає питання: як Омелян Йосипович підходив до питань теорії й методології науки? Бувши визначним істориком та філологом, ефективним організатором наукової роботи, він називав себе “теоретик нового українського наукового руху” [Пріцак 1973, XXXIV]. Водночас у лекції, прочитаній в Українському інституті Америки 15 жовтня 1983 року, окреслюючи перспективи української науки в діаспорі за “доби міста”, він зазначив, що “наука має тільки вжиткову вартість для підкріплення власної віри. Теорія науки – справа підозріла” [Пріцак 1983]. Вчений цілком свідомо “тролив” тогочасну зарубіжну українську науку, намагаючись вивести її за межі суто етнічних досліджень, на рівень світових вимог. Звідси прихований посыл, що теорія – це окреслення предмета дослідження, а метод – це визначення шляхів дослідження цього предмета. Визначити предмет кожної конкретної науки – означає встановити сферу її відповідальності у процесі пізнання, закони її розвитку, її місце серед інших наук. Усе це – позанаціональні, трансцендентні характеристики. О. Пріцак стверджував: “Кожна наука мусить мати свою теорію, правдивість якої треба перевірити дослідом. Тут маємо своєрідний діалектичний процес – теорія дає напрямок дослідові, а дослід у свою чергу корегує теорію. Отже, немає науки без теорії так, як теорію не підперту дослідом, не можна вважати за науку” [Пріцак 1973, 67]. Адаже саме з вивчення “притаманності теорії і практики українського наукового життя в Північній Америці” О. Пріцак розпочав з осені 1964 року свою працю в Гарвардському університеті [Пріцак 1973, XXXIII]. Щодо методології наукового дослідження, то Омелян Йосипович дотримувався конвенціонального підходу: «Спільним знаменником для справжньої науки є рівень додержання тих самих критеріїв (“правил гри”), тобто метод досліді і також взаємопошана при всіх можливих (і потрібних!) фактичних розходженнях, врешті прийняття висліді наукового досліді партнера без огляду на те, чи комусь той вислід приємний чи неприємний» [Пріцак 1973, 68].

У своїй теоретико-методологічній роботі “Історіософія Михайла Грушевського” О. Пріцак аналізує позитивістський компонент творчості М. Грушевського [Пріцак 1991]. Ті типологічні риси, які науковець визначає як цілком притаманні для позитивізму ХІХ ст., які почасти неприйнятні для історика нової генерації. Про це свідчить хоча б набір позитивістських прийомів, використаних М. Грушевським, що характеризуються як ранні, незрілі. Таким є й вихідний постулат наукових дослідів М. Грушевського, який, як позитивіст раннього кантівсько-спенсерівського зразка, «вірив у позитивну (дослідну) науку про суспільство, паралельну до природничих наук із своїми позитивними законами пізнання об'єктивної дійсності (“механічний процес”）」 [Пріцак 1991, 34].

Показовим є й той факт, що О. Пріцак чітко розмежовує позитивістські та соціологічні концепції М. Грушевського. Таке розмежування міг зробити лише науковець

другої половини ХХ ст., тоді як для самого М. Грушевського такого розподілу не існувало, адже аж до 1920-х років позитивізм і соціологія були нероздільними і почасти тотожними [Вайнштейн 1979, 177]. Незважаючи на те що в низці країн виникають соціологічні центри, спеціальні історичні журнали, предмет і методи дослідження соціології й історії залишалися в нерозділеному стані, що дає підстави вважати соціологію такою наукою, яка ще цілком не відділилась від історії (на думку О. Вайнштейна, соціологія відділяється від історії лише в 1920-х – 1930-х роках [Вайнштейн 1979, 203]).

Але різниця пролягала не тільки між віддаленими в часі науковими методами М. Грушевського та О. Пріцака, а й почасти між ним та його вчителями, зокрема між О. Пріцаком та І. Крип'якевичем. Останній навчав молодого науковця чітко розрізняти важливі неважливі, другорядні речі в історії: “перша засада в історичному досліді це відділити, що є центральне до даної теми від маргінального” [Пріцак 1991, 69] Але під впливом інших методологій із часом прийшло усвідомлення важливості історичної деталі. Це відбулося, як засвідчує сам О. Пріцак, насамперед під впливом філологічних поглядів Г. Г. Шедера: «В часи моїх львівських студій я концентрував свою думку на історичні, філософські та соціологічні дисципліни. Я старався уникати свідомо філології, щоб не відволікати своєї уваги “дрібницями”. Ще Крип'якевич мене навчав, як це згадано вище, що в історії основним є виробляти собі вмільість виділяти центральне від маргінального. А власне в філології кожна кома є важна (там немає нічого маргінального). Але Шедер мене переконав, що історик середньовіччя – а таким я тепер став, хоч в центрі моєї уваги не була виключно Україна, а й Середня Азія з її пів-кочовими імперіями – мусить бути разом філологом. Бо тільки уважний філологічний аналіз джерела відкриває, – навіть якщо на невеликі фрагменти – код думок тих, хто залишили свої писані свідоцтва. А крім того – сама мова є дуже важне джерело для пізнання оригінальності даної культурно-політичної спільності» [Пріцак 1991, 73].

Через філологію до О. Пріцака весь час приходили нові методології, що оновлювали його концептуальні підходи. Зокрема, Р. Якобсон ознайомив його зі структуралізмом, і вже монографія про “Слово про Ігорів похід” написана з позиції структурально-функціональної теорії історичної візії “на базі встановлених дихотомним аналізом історичних фактів у структурах закінчених історичних циклів” [Пріцак 1991, 74]. Зрештою, навіть порівняльний аналіз цієї роботи з розвідкою про княгиню Дольську, написаною з позицій позитивізму 1930-х років, дає уявлення про еволюційний шлях методу в рамках творчості одного вченого (розвідка про княгиню Дольську вийшла у другому томі збірника Мазепи, що видавався Українським науковим інститутом у Варшаві в 1938 р.).

Отже, позитивізм виявляє себе як досить чутлива до новацій методологія, тому, розглядаючи методологію та історіософію О. Пріцака, необхідно звертати увагу на світовий науковий контекст. Потрібно проводити аналіз методологічних зрушень, що відбувалися в УНІГУ, враховуючи тенденції розвитку американської науки.

Результати трансформацій, що відбулися у світоглядному та фаховому підходах О. Пріцака, відчувалися під час його активної роботи з відродження археографії в Україні кінця 1980-х років, часів перебудови, гласності та культурного ренесансу. Тут слід відзначити, що в радянській історичній науці ще в середині 1980-х років відбулася певна еволюція в підходах до археографічної діяльності, про що свідчить таке визначення самої археографії С. Шмідта: “Згідно з давніми традиціями вітчизняної науки, яких дотримувався і М. Н. Тихомиров, під археографією мають на увазі спеціальну історичну або навіть історико-філологічну дисципліну, що розробляє питання виявлення, збирання, описування і видання документальних пам'яток, переважно писемних джерел” [Шмідт 1984, 57].

На фоні явищ, що спостерігалися на рівні загальносоюзної археографії, 1980-ті роки стали часом поживлення української радянської археографії. Процес відродження напрямків археографічної роботи, перерваний у 1970-х роках, наприкінці 1980-х переріс у нову якість, а саме в процес становлення власне української археографії як окремої наукової дисципліни, у перехід від радянської української до української радянської археографії. Коло цих проблем визначив у грудні 1988 року у своєму виступі П. Сохань, голова Археографічної комісії АН УРСР [Сохань 1988, 3–14]. Згодом П. Сохань визначив і сам предмет археографії: “Предмет української археографії становить весь комплекс теоретичних досліджень і науково-практичної діяльності, пов’язаної з введенням історичних джерел (і передовсім рукописних матеріалів та архівних документів) до наукового і суспільного обігу” [Сохань 1992, 4].

У 1980-х роках у радянській українській археографії домінувало уявлення про те, що входить у предмет археографії, – це все ще “історичні документи”. Проте під тиском декількох обставин предмет поступово почав розширюватися, зокрема серед цих обставин було поширення міждисциплінарних досліджень. Але одним з вирішальних чинників, що зумовив розширення предмета археографії, був вплив концепції українознавства УНІГУ, у якій характерною особливістю предмета досліджень була його синкретичність. Контакти з канадськими й американськими науково-дослідними центрами в другій половині 1980-х років сприяли поширенню їхніх інтелектуальних здобутків і в УРСР [Маврін 2010, 554–562].

Тут необхідно звернутись до загальних рис цієї концепції: «Які, отже, її прикмети, починаючи насамперед від концепційних засновників? Перше – це розуміння України як комплексного явища – історичного, культурного і геополітичного (або в широкому розумінні територіального). Усе, що в часі і просторі пов’язане з Україною, і контексти – культурні, політичні, економічні тощо, – в які Україна входила, – досліджується як сфера зацікавлень україністики. Тим самим, це галузь по своїй суті інтегративна. Наукова україністика не тільки не може замикатися концепційним, чи “ідеологічним” партикуляризмом (наприклад, традиційним народництвом, етноцентризмом), але й у своїй практиці мусить постійно враховувати те, що силою історичних обставин поодинокі ділянки українського життя більш взаємопов’язані, переплетені, ніж це буває в інших політично більш стабільних і тим самим (на даному етапі) більш диференційованих культурах. З огляду на ці іманентні складності, українська надалі (тобто в її адекватній версії) набагато важча як поле досліджень, ніж декому могло здатися, – але тією ж мірою вона й інтелектуально цікава і перспективна» [Грабович 1992, 10].

О. Пріцак був одним з активних прихильників розвитку наукового співробітництва з науковцями України, ініціював та підтримував створення Міжнародної асоціації україністів (МАУ), очолив у ній Археографічну комісію. Розуміння О. Пріцаком важливості археографії в розвитку української гуманітаристики зумовило його безпосередню участь у відродженні цієї науки в Україні наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років.

Готуючись до переговорів в Археографічній комісії АН УРСР з О. Пріцаком 29 червня – 15 липня 1989 року, українська сторона склала план із трьох пунктів з додатками. Першим пунктом передбачалося обговорення проблем координації програм АК АН УРСР, АК МАУ, Бібліографічної комісії (БК) МАУ, Бібліотеки “Корпус української досекулярної творчості” (КУДТ). За другим пунктом мали розглядатися пропозиції щодо підготовки спільних видань:

1. Паралельні видання в рамках плану АК та серії “КУДТ” (додаток 1).
2. Україніка за кордоном (спільно з БК МАУ, Головархівом УРСР) на базі “Наукової думки”.
3. Проєкт НТШ (заявка П. Грімстед).
4. Видання архіву Коша Війська Запорозького на мікрофішах.

5. Волинська метрика (спільно з Інститутом історії ПАН, Укр. наук. ін-том Гарвардського ун-ту (далі – УНІ).

6. Видання довідника “Джерельна спадщина України: путівник по рукописних зібраннях” / за участю П. Грімстед (США) (вид-во “Наукова думка”).

7. “Київський некрополь” у 3 томах, 300 авт. арк., термін підготовки – 1990–1993 рр., видавнича база – УНІ).

8. Окремі роботи з плану АК, які можуть становити інтерес для українців за кордоном (видавнича база – УНІ).

Пункт третій, зокрема, передбачав: рекламування на Заході видань АК, «що виходять і готуються, широка інформація про нашу роботу, організація прямих замовлень у “Науковій думці”».

У додатку «Паралельні видання в рамках плану АК та серії “КУДТ”» представлено широкий спектр пам’яток писемної історико-культурної спадщини України: літописи першої половини XVII ст. (КУДТ), Український хронограф другої редакції (Хроніка Л. Боболінського) (АК), Хроніка Ф. Сафоновича, Київський Синопис, твори Л. Барановича, С. Яворського, Літописи Самовидця та Г. Грабянки, Літопис Самійла Величка. Запланований репертуар чітко вказував на “пам’ятокзнавчий” підхід до археографічних практик, ставив за мету впровадження історико-філологічних методів. Мали розглядатись перспективи видання Острозької Біблії, творів Герасима Смотрицького, Василя Сурозького, “Апокризису”, “Перестороги” Клірика Острозького, українських дум.

Якщо поглянути на орієнтовний видавничий план, запропонований гарвардським осередком українознавства як базовий для едиційної української радянської археографії, то можна побачити багато нетипових і невластивих для останньої позицій:

1. Реєстр Війська Запорозького 1649 р.
2. Присяжні списки Білоцерківського та Ніжинського полків 1654 р.
3. Архів Коша Війська Запорозького (корпус документів Фонду 229 ЦДІА).
4. Корпус факсимільних відбитків карт.
5. Фліграні документів України XIII – поч. XX ст.: Альбом.
6. Нотолінійні рукописні ірмологі – пам’ятки музичної культури України XVI–XVIII ст.: Каталог рукописів.
7. Грамоти Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XVI ст.: Корпус документів.
8. Наукове товариство імені Шевченка у Львові: Ретроспективний каталог документальної спадщини.
9. Написи караїмських кладовищ Криму, зібрані А. Фірковичем.
10. Документи вірменської громади Кам’янець-Подільського кінця XVI – початку XVII ст.
11. Турецькі хронічки про Україну кінця XV – початку XVIII ст.
12. М. С. Грушевський. Історія України-Руси. Фототипічне видання у 10-ти томах.
13. Листування М. С. Грушевського 1885–1934 рр. Корпус епістолярної спадщини з архівів СРСР та зарубіжних країн.
14. М. П. Драгоманов. Твори та епістолярна спадщина.
15. Листи до Івана Франка.
16. Волинська метрика. Корпус регестів документів 1569–1673 рр.
17. Джерельна спадщина України: путівник по рукописним збірках УРСР.
18. Пам’ятки давньоукраїнської музичної педагогіки та музикознавства XVIII – початку XIX ст. Факсимільне видання.

19. Українська історична бібліографія. Серія покажчиків літератури, виданої на Україні і в діаспорі.

20. Покажчик змісту українських періодичних видань XIX–XX ст.: Серійне видання.

21. Довідники по фондах відділу рукописів ЦНБ УРСР: Серія описів фондів П. О. Куліша, О. І. Левицького, В. Л. Модзалевського, А. Ю. Кримського, М. П. Драгоманова, М. О. Максимовича, М. К. Зерова та ін.

22. Епістолярна спадщина українських культурних діячів XIX – початку XX ст.: Серія збірників” [Особистий архів П. С. Соханя...].

Отже, в “Орієнтовний перелік першочергових спільних видань джерел з історії України та найважливішої спадщини з української історіографії та культури”, окрім традиційних джерел, входять літературні та музичні твори, написи на надгробках. Ці тенденції до розширення предмета археографії відобразилися в “Перспективному плані підготовки до друку та видання джерел з історії України” [Перспективний план... 1989].

“Перспективний план” відобразив широкий спектр принципів групування джерел. Зокрема, тут є джерела, згруповані за видами: IX. “Актові джерела”; X. “Описово-статистичні джерела”; XIII. “Картографічні джерела”; за певними тематиками: II. “Джерела з історії запорозького козацтва та Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.”; XVII. “Джерела з історії суспільно-політичних рухів”. Є назви, що поєднують два принципи, зокрема тематичний і формальний: IV. “Україна у міжнародних зв’язках: хроніки, мемуари, щоденники”. Є тут рубрика, що відповідає історико-хронологічному принципу групування джерел: I. “Документи і матеріали з історії УРСР радянського періоду”, а також регіональному принципу: VII. “Східні джерела з історії України”. Дуже багато місця в плані відведено джерелам з історії інших наук гуманітарного циклу: V. “Джерела з історії української культури”; VI. “Пам’ятки філософської культури українського народу”; VII. “Пам’ятки української мови”; XII. “Юридичні пам’ятки”; XIV. “Пам’ятки вітчизняної історіографії”; XV. “Етнографічно-фольклорна спадщина” [Маврін 2018, 20–29].

Важливою складовою частиною великого проєкту О. Пріцака мав стати “Гарвардський проєкт Тисячоліття” – «Корпус української творчості від початків аж до “Енеїди” Котляревського» (1798). Загалом корпус “Гарвардська бібліотека давньої української літератури” запланований у 150 томах у трьох серіях: факсиміле оригіналів, англійський переклад та український переклад [Пріцак 1993, 65].

Зарубіжні науковці покладали великі сподівання на співпрацю з українськими колегами у справі видання писемних пам’яток України. У числі 129-му “Обіжний Листок фонду катедр українознавства” в повідомленні про співпрацю з науковцями України наголошує: “Можливо, що ці праці та подальша співпраця українських вчених з Гарвардом в науковій та технічній площинах заповнять прогалину в ретроспективному репертуарі бібліографії друкарства України за останні чотириста років” [Обіжний Листок... 1990–1991, 6].

У цьому відчувається прагнення не лише охопити якомога більший обсяг джерел, а й забезпечити координацію видання всього спадку українського народу. План відходить від потреб суто історичної науки і набуває більш широких культурологічних обрисів. У цьому він наближається до бачення розвитку археографічної діяльності в Україні О. Пріцака. Першим практичним результатом участі науковця в археографічній роботі в Україні стало видання “Опису України...” Г. Л. де Боплана, здійснене за правилами “Гарвардського проєкту” [Боплан Гійом Левассер де 1990].

Отже, є підстави припустити, що між історіософією О. Пріцака, його еволюцією в межах позитивістської методології під впливом новітніх досягнень філології та інших дисциплін та розумінням предмета й методів археографії існує причинно-

наслідковий зв'язок. Проте постать О. Пріцака, його величезний науковий та науково-організаційний доробок ще потребують подальшого вивчення насамперед в академічній науці. Вісник АН УРСР, 1991, № 10 у матеріалі «Історія української культури – без “білих плям”. Проблема створення п'ятитомника» відзначав, що ідея, народжена ще в 1960-х роках, нарешті починає втілюватись у конкретні справи. Обговоренню культурологічних проблем було присвячене засідання Президії АН УРСР, на якому чи не вперше в українській академічній науці проголошено, що «Настав час належно оцінити і ті величезні здобутки, що належать нашим ученим-співвітчизникам за рубежем: праці Омеляна Пріцака, Дмитра Чижевського, Дмитра Антоновича, Юрія Шевельова, Ігоря Шевченка, багатотомні видання “Гарвардської бібліотеки давнього українського письменства”, “Енциклопедію з українознавства”...» [Історія української культури... 1991, 24].

ЛІТЕРАТУРА

Боплан Гійом Левассер де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. Київ; Кембрідж (Массачусетс), 1990.

Вайнштейн О. С. Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX–XX вв. Ленинград, 1979.

Грабович Г. Гарвардські українознавчі студії: 1977–1991 // Гарвардські українознавчі студії. Показчик до томів I–XV (1977–1991). Київ, 1992.

Історія української культури – без “білих плям”. Проблема створення п'ятитомника // **Вісник АН УРСР**, 1991, № 10.

Маврін О. О. Схема історії України, запропонована вченими діаспори, та її вплив на розвиток сучасної археографії в Україні // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т. 21. Київ, 2010.

Маврін О. О. “Перспективний видавничий план” як джерело вивчення розвитку теоретико-методологічної думки української археографії 1980-х років // Архіви України. Київ, 2018, № 2–3 (313–314).

Обіжний Листок Фонду катедр українознавства. Зима 1990–1991 рр. Ч. 129.

Особистий архів П. С. Соханя в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (папки №№ 2, 7).

Перспективний план підготовки до друку та видання джерел з історії України (на період до 2000 р.). Київ, 1989.

Пріцак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967–1973) / Фонд катедр українознавства (ФКУ). Кембрідж, Масс. – Нью Йорк, 1973.

Пріцак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. Київ – Кембрідж, 1991.

Пріцак Омелян. Мій шлях історика // Вісник АН України, 1992, № 3.

[*Пріцак О.*] Лекція, прочитана в Українському інституті Америки 15 жовтня 1983 року // **Zbruc̆.** 2019 (29 січня). URL: <https://zbruc.eu/node/86489> (дата звернення: 25.09.2019).

Сохань П. С. Про деякі основні напрями діяльності Археографічної комісії АН УРСР у світлі сучасних вимог перебудови // Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. Тези доповідей республіканської наради, грудень 1988 р. Київ, 1988.

Сохань П. С. Вступне слово // Матеріали до розробки концепції діяльності інституту української археографії. До всеукраїнської наради “Українська археографія сьогодні: проблеми і перспективи”. Київ, 16–18 грудня 1992. Київ, 1992.

Шмидт С. О. Деятельность Археографической комиссии АН СССР и задачи развития археографии // Вестник АН СССР, 1984, № 10.

REFERENCES

Boplan Hiyom Levasser de (1990), *Opys Ukrayiny, kil'kokh provintsiy Korolivstva Pol's'koho, shcho tyahnut'sya vid kordoniv Moskoviyi do hranyts' Transil'vaniyi, razom z yikhnimy zvychayamy, sposobom zhyttya i vedennya voyen*, Naukova dumka, Kyiv and Cambridge (Massachusetts). (In Ukrainian).

Vaynshteyn O. S. (1979), *Ocherki razvitiya burzhuaznoy filosofii i metodologii istorii v XIX–XX vv.*, Nauka, Leningrad. (In Russian).

Hrabovych H. (1992), “Harvards’ki ukrayinoznavchi studiyi: 1977–1991”, in *Harvards’ki ukrayinoznavchi studiyi. Pokazhchyk do tomiv I–XV (1977–1991)*, Instytut ukrayins’koyi arkhеографієї Akademiyi nauk Ukrayiny, Kyiv, pp. 9–14. (In Ukrainian).

“Istoriya ukrayins’koyi kul’tury – bez ‘bilykh plyam’. Problema stvorennya p’yatytomnyka” (1991), *Visnyk AN URSSR*, No. 10, pp. 19–24. (In Ukrainian).

Mavrin O. O. (2010), “Skhema istoriyi Ukrayiny, zaproponovana vchenymy diaspory, ta yiyi vplyv na rozvytok suchasnoyi arkhеографієї v Ukrayini”, in *Naukovi Zapysky. Zbirnyk prats’ molodykh vchenykh ta aspirantiv*, Vol. 21, Kyiv, pp. 554–562. (In Ukrainian).

Mavrin O. O. (2018), “Perspektyvnyy vydavnychyy plan’ yak dzherelo vyvchennya rozvytku teoretyko-metodolohichnoyi dumky ukrayins’koyi arkhеографієї 1980-kh rokiv”, *Arkhivy Ukrayiny*, No. 2–3 (313–314), pp. 20–29. (In Ukrainian).

Obizhnyy Lystok Fondu katedr ukrayinoznavstva. Zyma 1990–1991 rr., Part 129. (In Ukrainian).

Osobystyy arkhiv P. S. Sokhanya v Instytuti ukrayins’koyi arkhеографієї ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevs’koho NAN Ukrayiny, Folders 2, 7. (In Ukrainian).

Perspektyvnyy plan pidhotovky do druku vydannya dzherel z istoriyi Ukrayiny (na period do 2000 r.) (1989), Kyiv. (In Ukrainian).

Pritsak O. (1973), *Chomu katedry ukrayinoznavstva v Harvardi? Vybir stattey na temy nashoyi kul’turnoyi polityky (1967–1973)*, Fond katedr Ukrayinoznavstva (FKU), Cambridge, Mass. and Nyu York. (In Ukrainian).

Omelyan Pritsak (1991), *Istoriософія та історіографія Mykhayla Hrushevs’koho*, Zovnishtorhvydav, Kyiv and Cambridge. (In Ukrainian).

Pritsak Omelyan (1992), “Miy shlyakh istoryka”, in *Visnyk AN Ukrayiny*, No. 3, pp. 52–65. (In Ukrainian).

[Pritsak O.] (2019), “Lektsiya, prochyтана v Ukrayins’komu instytuti Ameryky 15 zhovtnya 1983 roku”, in *Zbruč*, January 29, available at: <https://zbruc.eu/node/86489> (accessed September 25, 2019). (In Ukrainian).

Sokhan’ P. S. (1988), “Pro deyaki osnovni napryamy diyal’nosti Arkhеографічної komisiyi AN URSSR u svitli suchasnykh vymoh perebudovy”, in *Ukrayins’ka arkhеографія: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku. Tezy dopovidey respublikans’koyi narady, hruden’ 1988 r.*, Kyiv, pp. 3–14. (In Ukrainian).

Sokhan’ P. S. (1992), “Vstupne slovo”, in *Materialy do rozrobky kontseptsiyi diyal’nosti instytutu ukrayins’koyi arkhеографієї. Do vseukrayins’koyi narady “Ukrayins’ka arkhеографія s’ohodni: problemy i perspektyvy”*. Kyiv, 16–18 hrudnya, Kyiv, pp. 3–5. (In Ukrainian).

Shmidt S. O. (1984), “Deyatel’nost’ Arkhеографіcheskoy komisii AN SSSR i zadachi razvitiya arkhеографії”, in *Vestnik AN SSSR*, No. 10, pp. 57–67. (In Russian).

О. О. Маврін

Історіософія та археографія Омеляна Прицака

Позитивізм як методологічна течія весь час змінювався, оновлюючись провідними науковими досягненнями. Водночас мають бути критерії, які об’єднують представників різних поколінь у рамках єдиного позитивістського підходу. Власне позитивізм настільки радикально змінювався як наукова парадигма протягом першої половини ХХ ст., що такий зв’язок простежується швидше за асоціацією, ніж за аналогією. Об’єднавчих моментів між істориками-позитивістами початку ХХ ст. й істориками-позитивістами середини – другої половини ХХ ст. небагато, але вони все ж є. І вони досить вагомі, щоб на їхній підставі об’єднувати істориків різних поколінь у єдину інтелектуальну модель. Щодо історіософії Омеляна Прицака, то, як представник “документалістської” школи В. Антоновича, М. Грушевського, І. Крип’якевича, він, очевидно, є “позитивістом” в українській історичній науці. Але під впливами інших методологій із часом прийшло усвідомлення важливості історичної деталі. Зокрема, це відбулося, як засвідчує сам О. Прицак, під впливом філологічних поглядів Г. Г. Шедера. Через філологію до О. Прицака весь час приходили нові методології, що оновлювали його концептуальні підходи. Насамперед йдеться про важливість у філології другорядних для історика деталей, маргінальних особливостей у тексті, а також сприйняття самого тексту як пам’ятки писемності. Результати трансформацій, що відбулися у світоглядному та фаховому підходах О. Прицака, відчувалися під час його активної роботи з

відродження археографії в Україні кінця 1980-х років, часів перебудови, гласності та культурного ренесансу. О. Прицак був одним з активних прихильників розвитку наукового співробітництва з науковцями України, ініціював та підтримував створення Міжнародної асоціації українців (МАУ), очолив у ній Археографічну комісію. Розуміння О. Прицаком важливості археографії в розвитку української гуманітаристики зумовило його безпосередню участь у відродженні цієї науки в Україні наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Омелян Йосипович покладав великі сподівання на співпрацю з українськими колегами у справі видання писемних пам'яток України. Очевидним є те, що між історіософією О. Прицака, його еволюцією в межах позитивістської методології під впливом новітніх досягнень філології та інших дисциплін та розумінням предмета й методів археографії існує причинно-наслідковий зв'язок.

Ключові слова: археографія, гуманітаристика, історіософія, методологія, пам'ятки, позитивізм, філологія

А. А. Маврін

Историософия и археография Омеляна Прицака

Позитивизм как методологическое течение постоянно изменялся, обновляясь передовыми научными достижениями. Вместе с тем должны существовать критерии, которые объединяют представителей разных поколений в рамках единого позитивистского подхода. Собственно позитивизм настолько радикально изменялся как научная парадигма в течение первой половины XX в., что такая связь прослеживается скорее по ассоциации, нежели по аналогии. Объединяющих моментов между историками-позитивистами начала XX в. и историками-позитивистами середины – второй половины XX в. немного, но они все же есть. И они достаточно весомы, чтобы на их основании объединять историков разных поколений в единую интеллектуальную модель. Что касается историософии О. Прицака, то как представитель “документальной школы” В. Антоновича, М. Грушевского, И. Крип'якевича, он, очевидно, является “позитивистом” в украинской исторической науке. Но под влиянием иных методологий со временем пришло понимание важности исторической детали. В частности, это произошло, как засвидетельствовал сам О. Прицак, под влиянием филологических взглядов Г. Шедера. Посредством филологии к О. Прицаку приходили новые методологии, которые обновляли его концептуальные подходы. Прежде всего речь идет о важности для филологии второстепенных для историка деталей, маргинальных особенностей текста, а также восприятия самого текста как памятника письменности. Результаты трансформаций, произошедших в мировоззренческом и профессиональном подходах О. Прицака, сказались во время его активной работы по возрождению археографии в Украине конца 1980-х годов, периода перестройки, гласности и культурного возрождения. О. Прицак был одним из активных сторонников развития научного сотрудничества с учеными Украины, инициировал и поддерживал создание Международной ассоциации украинистов (МАУ), возглавил в ней Археографическую комиссию. Понимание важности археографии в развитии украинской гуманитаристики привело его к непосредственному участию в возрождении этой науки в Украине в конце 1980-х – в начале 1990-х годов. О. Прицак возлагал большие надежды на сотрудничество с украинскими коллегами в деле публикации письменных памятников Украины. Очевидно, что между историософией О. Прицака, его эволюцией в рамках позитивистской методологии под влиянием новейших достижений филологии и других дисциплин и пониманием предмета и методов археографии существует причинно-следственная связь.

Ключевые слова: археография, гуманитаристика, историософия, методология, памятники, позитивизм, филология

Стаття надійшла до редакції 24.10.2019